

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR

Куртов А.І., к.т.н., доцент,
завідувач кафедри підготовки офіцерів запасу
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0008-4972-5455

Пашенко Є.М., д.філос. в гал. права (PhD),
старший викладач кафедри військового права
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0007-7942-5413

Пономаренко П.М., д.філос. в гал. пед. наук
orcid.org/0000-0002-2320-8723

Івашенко С.М., доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0000-0001-6846-7422

Куртов Д.А., старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0007-8401-9954

Стаття присвячена комплексному та системному дослідженню правового статусу військовополонених у контексті норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України. Актуальність обраної теми зумовлена триваючою збройною агресією проти України, значною кількістю осіб, які потрапляють у полон, а також необхідністю забезпечення ефективного правового захисту їхніх прав і свобод відповідно до міжнародних стандартів. У роботі проаналізовано історичну еволюцію поняття «військовополонений», його зміст та правову природу, а також співвідношення міжнародно-правових норм із національним правовим регулюванням. Особливу увагу приділено дослідженню ключових міжнародних договорів у сфері захисту військовополонених, зокрема Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року та Додаткових протоколів до неї. Розкрито основні права та обов'язки військовополонених, умови їх утримання, гарантії гуманного поводження, заборону катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження. Окремо проаналізовано проблемні питання правового статусу осіб, примусово мобілізованих на тимчасово окупованих територіях, та визначено особливості їх визнання військовополоненими. Досліджено положення Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» як важливого елементу національного механізму захисту. Проаналізовано роль Міжнародного комітету Червоного Хреста у моніторингу дотримання прав військовополонених. Визначено основні проблеми імплементації міжнародних гуманітарних стандартів у національну практику та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання і посилення гарантій захисту прав військовополонених в умовах сучасних збройних конфліктів.

Ключові слова: військовополонені, Женевська конвенція, міжнародне гуманітарне право, права людини, збройний конфлікт, правовий статус, захист військовополонених, Міжнародний комітет Червоного Хреста, воєнні злочини, утримання військовополонених.

The article is devoted to a comprehensive and systematic study of the legal status of prisoners of war in the context of international humanitarian law and the national legislation of Ukraine. The relevance of the chosen topic is обусловлена the ongoing armed aggression against Ukraine, the significant number of persons taken into captivity, and the urgent need to ensure effective legal protection of their rights and freedoms in accordance with international standards. The study analyzes the historical evolution of the concept of "prisoner of war," its content and legal nature, as well as the correlation between international legal norms and national legal regulation. Particular attention is paid to the examination of key international treaties governing the protection of prisoners of war, in particular the 1949 Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War and its Additional Protocols.

The article outlines the fundamental rights and obligations of prisoners of war, the conditions of their detention, guarantees of humane treatment, and the prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Special emphasis is placed on problematic issues related to the legal status of persons forcibly mobilized in the temporarily occupied territories and on determining the specific features of their recognition as prisoners of war. The provisions of the Law of Ukraine "On the Social and Legal Protection of Persons in Respect of Whom the Fact of Deprivation of Personal Liberty as a Result of Armed Aggression against Ukraine Has Been Established, and Members of Their Families" are analyzed as an important element of the national protection mechanism.

The role of the International Committee of the Red Cross in monitoring compliance with the rights of prisoners of war is examined. The main challenges of implementing international humanitarian standards into national practice are identified, and proposals aimed at improving legal regulation and strengthening guarantees for the protection of the rights of prisoners of war in the context of contemporary armed conflicts are formulated.

Key words: prisoners of war, Geneva Convention, international humanitarian law, human rights, armed conflict, legal status, protection of prisoners of war, International Committee of the Red Cross, war crimes, detention of prisoners of war.

В сучасних умовах збройної агресії російської федерації проти України питання правового статусу військовополонених набуває особливої актуальності та практичного значення. Захист прав осіб, які перебувають у полоні, є одним із фундаментальних принципів міжнародного гуманітарного права та важливим індикатором дотримання норм цивілізованого ведення війни. Численні випадки порушення прав військовополонених, катування, нелюдського поводження та навіть вбивств полонених з обох боків конфлікту свідчать про недостатню ефективність існуючих механізмів захисту та необхідність детального дослідження правової природи статусу військовополонених [5, с. 86].

Поняття військовополоненого та його правовий статус пройшли тривалий шлях еволюції від давніх часів до сучасності. Як зазначають Г. Л. Арзуманов та А. Р. Туманянц, у стародавні часи полонені часто розглядалися як об'єкти права, їх продавали в рабство або вбивали. Лише поступово, з розвитком цивілізації та правосвідомості, почали формуватися норми гуманного поводження з військовополоненими [4, с. 3]. Сучасне міжнародне гуманітарне право розглядає військовополонених як повноцінних суб'єктів права, які володіють комплексом невід'ємних прав і свобод.

Центральним міжнародно-правовим актом, що регулює статус військовополонених, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року [2]. Цей документ детально визначає, хто може вважатися військовополоненим, які права та обов'язки мають такі особи, яких умов утримання має дотримуватися держава, що тримає їх у полоні. Відповідно до статті 4 вказаної Конвенції, військовополоненими є особи, які входять до складу Збройних Сил сторони конфлікту та потрапили під владу противника.

Правовий статус військовополонених характеризується кількома фундаментальними принципами. По-перше, військовополонені перебувають під владою ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які їх захопили. По-друге, з ними необхідно поводитися гуманно за всіх обставин, захищати від актів насильства, залякування, образ і цікавості публіки. По-третє, вони мають право на повагу до їхньої особистості та честі [9, с. 4]. Як підкреслює Л. В. Серватюк, міжнародні стандарти чітко забороняють будь-які форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з військовополоненими [9, с. 5].

Важливим аспектом правового статусу є права військовополонених. Згідно з Женевською конвенцією, військовополонені зберігають свою повну цивільну правоздатність. Вони мають право на підтримання кореспонденції з родичами, отримання посилок, медичну допомогу, відправлення релігійних обрядів. Військовополонені не зобов'язані давати будь-яких відомостей, крім свого прізвища, імені, звання, дати народження та особистого номера. Заборонено застосовувати до них фізичне або моральне примушування з метою отримання будь-якої інформації [2].

Умови утримання військовополонених детально регламентовано. Вони мають утримуватися у приміщеннях, що забезпечують гігієнічні умови та захист від клімату. Харчування має бути достатнім за кількістю та якістю для підтримання доброго стану здоров'я. Військовополоненим має надаватися можливість займатися фізичними вправами та спортом [2]. Як зазначає Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, практичне забезпечення цих стандартів є одним із найскладніших викликів у сучасних збройних конфліктах [10, с. 5].

Особливу увагу Женевська конвенція приділяє заборонам щодо поводження з військовополоненими. Категорично забороняються вбивства, катування, медичні експерименти, зняття органів для трансплантації, зали-

шення без медичної допомоги, створення небезпечних для здоров'я умов утримання. Порушення цих норм кваліфікуються як серйозне порушення Конвенції і становить воєнний злочин [3].

У контексті збройного конфлікту в Україні важливе значення має питання правового статусу примусово мобілізованих осіб з тимчасово окупованих територій. М. І. Рудницьких досліджуючи цю проблему, зазначає, що такі особи підпадають під визначення військовополонених відповідно до Женевської конвенції, незважаючи на примусовий характер їх залучення до збройних сил окупанта [8, с. 3]. Це питання має не лише правове, але й моральне значення, оскільки торкається долі тисяч українських громадян, які змушені воювати проти власної країни під загрозою репресій.

Правовий захист військовополонених в Україні забезпечується не лише міжнародними нормами, але й національним законодавством. Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26 січня 2022 року [1]. Цей закон встановлює комплекс гарантій для військовополонених та інших осіб, які перебували у полоні, включаючи соціальні виплати, медичну та психологічну реабілітацію, правову допомогу.

Значну роль у забезпеченні дотримання прав військовополонених відіграє Міжнародний комітет Червоного Хреста (надалі – МКЧХ). Як підкреслює Ю. Гелемей, МКЧХ має мандат відвідувати військовополонених, спілкуватися з ними без свідків, оцінювати умови їх утримання та здійснювати моніторинг дотримання норм Женевської конвенції [6, с. 23]. Діяльність МКЧХ є важливим механізмом міжнародного контролю та запобігання порушенням прав військовополонених.

О. Журавель та К. Сьох у своєму дослідженні звертають увагу на проблеми, що виникають у правозастосовній практиці. Зокрема, певні труднощі виникають при кваліфікації статусу осіб, які беруть участь у бойових діях у складі недержавних збройних формувань, при розмежуванні комбатантів і цивільних осіб, при забезпеченні належного розслідування випадків жорстокого поводження з військовополоненими [7, с. 5].

Я. С. Годжек аналізує сучасні виклики для міжнародного гуманітарного права у сфері захисту військовополонених. До них належать: асиметричний характер сучасних конфліктів, участь недержавних акторів, використання гібридних методів ведення війни, інформаційні операції та пропаганда [11, с. 9]. Ці фактори ускладнюють застосування традиційних норм міжнародного гуманітарного права та потребують адаптації правових механізмів.

І.С. Ганенко підкреслює важливість публічної дипломатії та інформаційної політики держави щодо питань військовополонених. Прозорість, своєчасне інформування громадськості, взаємодія з міжнародними організаціями та правозахисними інституціями сприяють покращенню ситуації з дотриманням прав військовополонених [5, с. 90].

Актуальним залишається питання звільнення та репатріації військовополонених. Відповідно до Женевської конвенції, військовополонені мають бути звільнені та репатрійовані негайно після припинення активних воєнних дій. Однак на практиці цей процес часто затягується через політичні, військові та інші причини. Важливу роль у процесі обміну військовополоненими відіграють переговори між сторонами конфлікту, посередництво міжнародних організацій та окремих держав [10, с. 7].

Правовий статус військовополонених є комплексним правовим інститутом, що базується на нормах міжнародного гуманітарного права та національного законодавства. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року залишається фундаментальним докумен-

том, що визначає права, обов'язки та гарантії для осіб, які перебувають у полоні. Україна як держава-учасниця цієї Конвенції зобов'язана забезпечувати дотримання всіх її положень стосовно військовополонених противника, що перебувають під її владою.

Аналіз правового регулювання та практики застосування норм щодо військовополонених дозволяє виявити низку проблемних аспектів. По-перше, існують складнощі з кваліфікацією правового статусу осіб, які були примусово мобілізовані з окупованих територій. По-друге, недостатньо ефективними залишаються механізми міжнародного контролю за дотриманням прав військовополонених в умовах активного конфлікту. По-третє, потребують вдосконалення процедури обміну та репатріації військовополонених.

Для покращення ситуації необхідно: по-перше, забезпечити повний доступ МКЧХ до всіх місць утримання

військовополонених; по-друге, посилити відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо поводження з військовополоненими; по-третє, розробити ефективні механізми документування та розслідування випадків жорстокого поводження; по-четверте, забезпечити належну правову та соціальну підтримку військовополонених після їх звільнення.

Захист прав військовополонених є не лише правовим, але й моральним обов'язком цивілізованих держав. Дотримання міжнародних стандартів у цій сфері є важливим показником рівня правової культури та гуманізму суспільства. В умовах збройного конфлікту в Україні ці питання набувають особливого значення і потребують постійної уваги з боку державних органів, міжнародних організацій та громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26 січ. 2022 р. № 2010-IX : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.02.2026).
3. Коментар до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими / Міжнародний комітет Червоного Хреста. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/05/komentar-geneva-konventsija-viyskovopolohneni/4-2/> (дата звернення: 02.02.2026).
4. Арзуманов Г. Л., Туманянц А. Р. Щодо еволюції поняття «військовополонений» та правил поводження з військовополоненими: історико-правове дослідження. 2024.
5. Ганенко І. С. Правовий статус військовополонених в умовах воєнного конфлікту. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 3. С. 86–92.
6. Гелемей Ю. Правовий статус військовополонених та публічна дипломатія. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. 2023. С. 23.
7. Журавель О., Сьох К. Правовий статус військовополонених в контексті збройного конфлікту в Україні. 2022.
8. Рудницьких М. І. Правовий статус військовополонених з числа примусово мобілізованих осіб з тимчасово окупованих територій. 2022.
9. Серватюк Л. В. Міжнародні стандарти, що визначають правовий статус військовополонених. 2022.
10. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Окремі питання утримання військовополонених в Україні : дис. ... д-ра філософії. 2023.
11. Годжек Я. С. Правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві. Право та державне управління. 2021. № 4. С. 6–12.

Дата першого надходження статті до видання: 03.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.03.2026